

ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ
ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.91/.95

С. О. КОРОЄД

**ПОРУШЕННЯ НОРМ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА
ЯК ПРИЧИНА «ПРАВИЛЬНОГО»
ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ**

В якості порушення норм процесуального права розглядаються випадки прийняття судом доказів, поданих з порушенням строку на їх подання без поважних причин або за відсутності підтвердження надіслання доказів іншим учасникам справи. Зазначене порушення норм процесуального права розглядається з точки зору підстав для скасування судового рішення. Визначається характер тих порушень норм процесуального права, які не призвели до неправильного вирішення справи. Наведено аргументи, що неправильним буде вважатися вирішення справи з порушенням матеріального закону або на підставі неповно чи неправильно встановлених обставин справи. Обґрунтовується висновок, що порушення порядку і строків подання сторонами до суду своїх доказів, які мали суттєве значення і допомогли ухвалити правильне по суті рішення, не може бути виправданням такому порушенню та має тягти за собою відповідні процесуальні наслідки у вигляді скасування судового рішення як ухваленого на підставі недопустимих доказів.

Ключові слова: цивільне судочинство, правильне вирішення справи, рішення суду, порушення норм процесуального права, докази, допустимість доказів, подання доказів, обставини справи.

Koroied Serhii. Violation of the rules of procedural law as the reason for the «correct» resolution of a civil case

As a violation of procedural rules, the court considers cases when the court accepts evidence filed with violation of the deadline for filing without good (reasonable) reason or in the absence of confirmation of the sending of evidence to other participants in the case. This violation of procedural rules is considered from the point of view of the grounds for annulment of the court judgment. The nature of those violations of procedural law that did not lead to an incorrect resolution of the case is determined. Arguments are given that the resolution of the case with a violation of the material law or based on incomplete or incorrect established circumstances of the case will be considered incorrect. It is justified the conclusion that violation of the order and deadlines for the parties to submit their evidence to the court, which is essential and helped to rule a correct substantive judgement, cannot be an excuse for such a violation and should entail appropriate procedural consequences in form of annulment of judgment that was based on inadmissible evidence.

Key words: *civil proceedings, proper resolution of the case, court decisions, violation of the rules of procedural law, evidence, admissibility of evidence, presentation of evidence, circumstances of the case.*

Новий Цивільний процесуальний кодекс України (в редакції Закону від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII), який набув чинності 15 грудня 2017 року (далі – ЦПК), запровадив нові правила і строки подання сторонами в суд своїх доказів, а також встановив наслідки порушення вказаного порядку. Передусім йдеться про статтю 83, відповідно до якої докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї. Крім того, суд не бере до уваги відповідні докази у разі відсутності підтвердження надсилання (надання) їх копій іншим учасникам справи. Водночас в ЦПК (ст. 376) залишилася норма про те, що порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішен-

ня, якщо це порушення *призвело до неправильного вирішення справи.*

Зважаючи на існуючі в судовій практиці випадки безпідставного (тобто без поважних причин з порушенням строків подання доказів чи задоволення судом клопотання про їх витребування, або за відсутності підтвердження надсилання доказів іншим учасникам справи) прийняття судом поданих стороною доказів (чи їх витребування судом за клопотанням сторони) та покладення цих доказів в основу ухваленого судом рішення, яке завдяки таким доказам буде правильним по суті, тому науковий інтерес становить питання порушення судом норм процесуального права в частині прийняття до розгляду таких доказів як можлива підстава для скасування судового рішення, якщо справу вирішено правильно.

Так, відповідно до ст. 83 ЦПК позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом із поданням позовної заяви. Відповідач, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, повинні подати до суду докази разом з поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи. У випадку визнання поважними причин неподання учасником справи доказів у встановлений законом строк суд може встановити додатковий строк для подання вказаних доказів. Докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї. Копії доказів (крім речових доказів), що подаються до суду, заздалегідь надсилаються або надаються особою, яка їх подає, іншим учасникам справи. Суд не бере до уваги відповідні докази у разі відсутності підтвердження надсилання (надання) їх копій іншим учасникам справи, крім випадку, якщо такі докази є у відповідного учасника справи або обсяг дока-

зів є надмірним, або вони подані до суду в електронній формі, або є публічно доступними.

Строки подання учасниками справи заяв по суті спору (відзив на позовну заяву (відзив); відповідь на відзив; заперечення; пояснення третьої особи щодо позову або відзиву), разом з якими учасник справи повинен подати докази, встановлюються судом в ухвалі про відкриття провадження у справі (ст. 187) в межах строків, визначених ст. 178, 179, 180, 181 ЦПК.

Отже, ЦПК встановлює не лише строки подання учасниками справи доказів та обов'язок надіслання доказів іншим учасникам справи, а й процесуальні наслідки порушення цих строків та обв'язку. Причому у випадку порушення строків подання доказів ЦПК зобов'язує суд прийняти докази, якщо особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї. При цьому встановлено відповідні гарантії для такої особи, у випадку неприйняття судом доказів. Так, в апеляційній скарзі особа може зазначити, в чому полягає неправильність установлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неподання доказів з поважних причин, а також вказати на нові обставини, що підлягають встановленню, докази, які підлягають дослідженню чи оцінці, обґрунтування поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції (стаття 356). А суд апеляційної інстанції одночасно зобов'язаний прийняти докази, які не були подані до суду першої інстанції, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього (ст. 367).

Водночас ЦПК не встановлює жодних гарантій від прийняття судом доказів, поданих з порушенням строку без поважних причин. Лише в апеляційній скарзі особа може зазначити заперечення проти доказів, використаних судом

першої інстанції (п. 6 ч. 2 ст. 356). Причому можна зробити висновок: якщо в рішенні суду не зазначено докази, відхилені судом, і мотиви їх відхилення (п. 2 ч. 4 ст. 265), і суд при цьому врахував цей доказ при вирішенні справи (ч. 3 ст. 89), то такий доказ прийнято судом до розгляду, незважаючи на відсутність поважних причин для неподання доказу у встановлений для цього строк (наприклад, учасник справи з порушенням строку подав через канцелярію суду із відповідним клопотанням певний письмовий доказ і цей доказ суд або ухвалив прийняти до розгляду за відсутності поважних причин його неподання своєчасно, або взагалі питання прийняття цього доказу не вирішував, але долучив його до матеріалів справи і в майбутньому поклав в основу рішення).

Так само ЦПК прямо не встановлює жодних негативних процесуальних наслідків для суду, який прийняв такий доказ, чи учасника справи, який такий доказ подав.

Постає питання: чи може зазначене порушення, яке, по суті, є порушенням норм процесуального права, бути підставою для скасування чи зміни рішення суду першої інстанції?

Так, підстави для скасування судового рішення повністю або частково та ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни рішення встановлено ст. 376 ЦПК. При цьому порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення, якщо:

- 1) справу розглянуто неповноважним складом суду;
- 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і підстави його відводу визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованими;
- 3) справу (питання) розглянуто судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце засідання суду (у разі якщо таке повідомлення є обов'язко-

вим), якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою; 4) суд прийняв судове рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі; 5) судові рішення не підписано будь-ким із суддів або підписано не тими суддями, які зазначені у рішенні; 6) судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглядала справу; 7) суд розглянув в порядку спрощеного позовного провадження справу, що підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження. Інші ж порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи.

Водночас згідно з ч. 1 ст. 376 ЦПК серед підстав для скасування судового рішення повністю або частково та ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни рішення є лише такі підстави, пов'язані із доказами, як неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, та недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав встановленими. Проте відсутня така підстава, як «правильне» вирішення справи на підставі доказів, які суд не мав права приймати.

Так само не зрозуміло із процесуальними наслідками, якщо суд порушив правила допустимості доказів, тобто взяв до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом (ч. 1 ст. 78), тобто приписи ст. 83 ЦПК. У цьому аспекті залишається без однозначної відповіді питання: чи можна вважати докази, прийняті судом з порушенням строку на їх подання без поважних причин як «одержання доказів з порушенням порядку, встановленого законом»?

Маємо ствердно відповісти на це питання, що «так», це буде порушенням порядку, встановленого процесуальним законом. Проте, повертаючись до положень ст. 376 ЦПК,

бачимо, що серед підстав для скасування судового рішення повністю або частково та ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни судового рішення є: порушення норм процесуального права або неправильне застосування норм матеріального права (п. 4 ч. 1 ст. 376). Але спеціальна норма, яка розташована в абзаці другому ч. 2 вказаної статті робить виняток про те, що «порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи».

Отже, на відміну від попередньої редакції ЦПК, яка забороняла скасовувати в апеляційному порядку правильне по суті і справедливе рішення суду з одних лише формальних міркувань, чинний ЦПК стосовно апеляційного провадження такої норми вже не містить, проте передбачає таке правило щодо касаційного перегляду. Водночас в загальному вигляді вказане правило в апеляційному провадженні все ж таки збереглося.

Як роз'яснював Пленум Верховного Суду України в постанові від 24 жовтня 2008 року № 12 «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку», порушення або неправильне застосування норм процесуального права можуть бути підставою для скасування чи зміни рішення, якщо таке порушення призвело до неправильного вирішення справи. Зокрема, порушення вимог ст. 59 ЦПК щодо допустимості засобів доказування, необґрунтована відмова суду в задоволенні клопотання осіб, які беруть участь у справі, у дослідженні доказів (ст. 60 ЦПК), порушення вимог статті 215 ЦПК щодо змісту рішення суду тощо. У разі скасування рішення суду у зв'язку з порушенням норм процесуального права (ч. 3 ст. 309 ЦПК) апеляційний суд повинен зазначити причинний зв'язок між порушенням норми процесуального права та прийняттям неправильного рішення (пункт 19).

Отже, порушення вимог щодо допустимості засобів доказування або необґрунтована відмова суду у дослідженні доказів, якщо це не призвело до неправильного вирішення справи, не може бути підставою для скасування чи зміни рішення.

Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у постанові від 14 червня 2012 року «Про судову практику розгляду цивільних справ у касаційному порядку» теж роз'яснював, що порушення або неправильне застосування норм процесуального права, що є підставою касаційного оскарження (ч. 2 ст. 324 ЦПК), можуть бути підставами для скасування чи зміни рішення лише у разі, якщо таке порушення призвело до неправильного вирішення справи, а фактичні обставини, які входять до предмета доказування, встановлені повно і правильно (п. 23).

Тому варто з'ясувати, що слід розуміти під «правильним вирішенням справи». Так, правильний розгляд і вирішення справи означає, що цивільна справа має бути розглянута згідно із нормами матеріального права, всебічно і об'єктивно, з урахуванням інтересів усіх осіб, які беруть участь у справі, твердженням і запереченням яких треба дати належну юридичну оцінку¹.

Вирішення справи з порушенням матеріального закону або на підставі неповно *чи неправильно встановлених обставин справи* буде вважатися «неправильним», а це фактично означатиме, що правосуддя не здійснилося з причин, які залежать безпосередньо від суду, на який якраз і покладено завдання правильного і своєчасного розгляду і вирішення справи².

Таким чином, вимога «правильності» судового рішення стосується правильного застосування норм матеріального права до спірних правовідносин *та повноти встановлення обставин справи* відповідно до предмету доказування *належними і допустимими доказами*.

Серед підстав для скасування Верховним Судом судового рішення та направлення справи на новий розгляд також є порушення норм процесуального права, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи (ч. 3 ст. 411). Зокрема, якщо: 1) суд не дослідив зібрані у справі докази; або 2) суд необґрунтовано відхилив клопотання про витребування, дослідження або огляд доказів, або інше клопотання (заяву) учасника справи щодо встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи. *Водночас з'явилася нова підстава для скасування судового рішення: 3) якщо суд встановив обставини, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів (п. 3 ч. 3 ст. 411).*

Тобто, за змістом положень ст. 411, встановлення судом обставин, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів, визнається «порушенням норм процесуального права, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи», а відтак є підставою для скасування судового рішення.

Яким чином однозначно розуміти цю підставу, яку може використовувати Верховний Суд, але прямо позбавлений можливості суд апеляційної інстанції, судова практика поки що однозначної відповіді не дає.

Але, виходячи з положень ст. 78, встановлено два правила допустимості доказів: 1) суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом; 2) обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування.

Отже, з цього положення ст. 78 випливає, що одержання судом доказів із порушенням порядку, встановленого законом (а таким порушенням якраз і буде прийняття судом

доказів, поданих з порушенням строку без поважних причин, або поданих до суду без надіслання копії доказу іншим учасникам справи) означатиме, що суд встановив обставини, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів.

Тому, якщо виходити з положень ст. 411 та зробити висновок, що встановлення судом обставин, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів є «порушенням норм процесуального права, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи» (тобто є підставою для скасування Верховним Судом судового рішення), то схожі підстави теж передбачені ЦПК для скасування в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції, а саме: неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, та недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав встановленими. Адже при використанні недопустимого доказу (в розумінні ч. 1 ст. 78) є всі підстави стверджувати, що такий доказ юридично не існує, а відтак і суттєві для справи обставини, які такий доказ підтверджує, є нез'ясованими і недоведеними, а отже, суд їх безпідставно вважав встановленими.

Отже, порушення норм процесуального права в частині порядку і строків подання сторонами до суду своїх доказів, які мали суттєве значення і допомогли (мали вирішальний вплив) правильно вирішити справу, тобто ухвалити правильне по суті рішення, не може бути виправданням такому порушенню та має тягти за собою відповідні процесуальні наслідки у вигляді скасування судового рішення як ухваленого на підставі недопустимих доказів. У конкретному випадку незаконні засоби (тобто порушення порядку прийняття судом доказів) не можуть виправдовувати кінцеву мету (тобто правильне вирішення справи), адже завдання і основні засади цивільного судочинства не зводяться до

«правильного» вирішення справи, а кожна сторона згідно із ст. 12 ЦПК несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій, включаючи неприйняття судом доказів, поданих з порушенням строку їх подання чи порядку надіслання іншим учасникам справи (а суд при цьому роз'яснює у випадку необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій). Саме з такої концепції змагальності цивільного судочинства виходить новий ЦПК.

1. Короєд С.О. Завдання цивільного судочинства за законодавством України та країн СНД: аналіз складових чинників. *Порівняльно-правові дослідження*. 2012. № 1-2. С. 241. 2. Короєд С.О. Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. С. 134.

Koroied Serhii. Violation of the rules of procedural law as the reason for the «correct» resolution of a civil case

The new Civil Procedural Code of Ukraine enshrined new rules and time limits for the parties to submit their evidence to the court, as well as established the consequences of violations of the order. First of all we are talking about Article 83, in accordance with which the evidence that were not filed within the enshrined by the law or by the court deadline, should not be accepted into consideration by the court, unless the person that filing such an evidence substantiated an inability for filing of such an evidence in the specified period, under the reasons not depended on this person. In addition, the court does not take into consideration relevant evidence in the absence of confirmation of the sending (providing) of their copies to other participants in the case. At the same time, the CPC (Article 376) retained the norm that a violation of the rules of procedural law could be the reason for the annulment or edition of a judgment, if this violation caused an «incorrect» resolution of the case.

Taking into account already existing in judicial practice cases of groundless (that is, without valid reasons, in violation of the time-limits

for the filing of evidence or the granting of petition by the court with a request for their reclaim, or in the absence of confirmation of the sending of evidence to other parties to the case), acceptance by the court of evidence submitted by the party (or their reclaim by the court under the petition of the party) and putting these evidence in the basis of a court judgment that, due to such evidence, will be correct in essence, therefore the scientific interest is the issue of the violation by the court of procedural law in the part of acceptance of such evidence as a possible basis for the annulment of a court judgment, if the case is resolved «correctly».

The resolution of a case in violation of a substantive law or on the basis of incomplete or incorrectly established circumstances of the case will be considered «wrong», which in effect means that justice has not been executed for reasons which depend directly on the court, which is exactly the task of correct and timely consideration and the decision of the case. Thus, the requirement of «correctness» of a court judgment concerns the correct application of the substantive law to the controversial legal relationship and the completeness of establishing the circumstances of the case in accordance with the subject of proof by proper and admissible evidence.

If we proceed from the provisions of Article 411 and conclude that the establishment by a court of circumstances of essential importance on the basis of inadmissible evidence is «a violation of the rules of procedural law, which made it impossible to establish the factual circumstances that are relevant for the proper resolution of the case» (that is, it is the basis for the Supreme Court's annulment of a court judgment), the same grounds are also provided by the Criminal Procedure Code for the annulment of the judgment of the court of first instance by way of appeal, namely: incomplete clarification of the circumstances relevant to the case, and untrustworthiness of circumstances relevant to the case that the court of first instance considered as established. After all, when using inadmissible evidence (in the sense of Article 78 § 1), there is every reason to assert that such evidence does not exist legally, and therefore, circumstances which such proof confirms is unclear and incomplete, and therefore, the court wrongly considered them as established.

Thus, the violation of the rules of procedural law in terms of the procedure and terms of filing by the parties to the court of their evidence

that were essential and helped (to have a decisive influence) to properly resolve the case, that is, to rule the correct judgment in essence, cannot justify such an infringement and should entail the corresponding procedural consequences in the form of cancellation of a court judgment on the basis of inadmissible evidence. In the particular case, illegal means (that is, violation of the order of acceptance by the court of evidence) can not justify the ultimate goal (that is, the correct resolution of the case), since the tasks and basic principles of civil proceedings are not reduced to the «correct» judgment in the case, and each party in accordance with Article 12 of the CPC carries the risk of consequences arising from the execution or non-execution of procedural actions, including the rejection by the court of evidence filed in violation of the term of its filing or the order of sending it to other participants of the case (and the court at the same time explains if necessary to the parties their procedural rights and obligations, the consequences of committing or non committing of actions). It is from this concept of competition in civil proceedings that a new CPC comes out.

Key words: civil proceedings, proper resolution of the case, court decisions, violation of the rules of procedural law, evidence, admissibility of evidence, presentation of evidence, circumstances of the case.